

Маргарита Чабанна

Національний університет «Києво-Могилянська Академія»,
Київ

Визначення диспропорційності представництва українських парламентських партій у контексті індексування інституційних засад демократії

Інституційна оцінка розвитку політичної системи як формальний критерій визначення демократичності урядування є поширеною у політичній науці. Таку оцінку країн, у тому числі транзитних, здійснюють у численних дослідницьких проектах шляхом індексування, критеріями якого виступають показники розвитку громадянського суспільства, рівень корупції, прозорість урядування, дотримання прав та свобод тощо. Створення індексів інституційного розвитку політичної системи стало поширеним у середині ХХ ст., зокрема у зв'язку з потребою оцінювати успішність та вимірювати рівень демократичних перетворень у різних країнах. Увага до розробки методології та інтерпретації отриманих даних спостерігається також зараз, і буде зберігатися ще тривалий час внаслідок поступовості соціально-політичних та економічних змін у перехідних країнах та країнах, у яких встановлено політичні режими, що отримали назву гібридних. Автори численних індексів та рейтингів ставлять за мету типологізацію політичних режимів від авторитарних до демократичних з виокремленням перехідних режимів, які також поділяють на підтипи за рівнем демократизації. Переважна частина таких індексів спирається на результати експертних опитувань, які подекуди можуть зменшувати об'єктивність оцінок. Автори іншого типу індексів, як правило, спрямованих на оцінку окремих політичних інститутів, спираються на математичні методи дослідження та використовують кількісні дані для обчислення показників інституційного розвитку, інтерпретація яких також дозволяє свідчити про демократичність функціонування певних інститутів та процедур проте для висновків про демократичність політичного режиму, потребує врахування ширшого контексту. Індексом інституційного розвитку політичної системи зокрема є індекс урядової участі, індекс урядової відповідальності, індекс дис-

пропорційності представництва, індекс демократичності урядування тощо. Як обрання критеріїв порівняння, так і їх оцінка, відбуваються залежно від концепції демократії, на яку орієнтуються автори методології, та яка є в основі розуміння відповідності розглядуваних процесів демократичним стандартам.

Й. Шумпетер демократією назвав таку інституційну систему для прийняття політичних рішень, у якій окремі громадяни здобувають право вирішувати, змагаючись за голоси виборців¹. Оскільки демократією також вважають політичний режим, який спирається на процес колективного прийняття рішень, суб'єкти якого мають однаковий вплив на його окремі етапи²; у невеликих спільнотах відповідний принцип демократичності прийняття рішень може бути реалізовано шляхом прямої участі всіх їх членів у цьому процесі. Проте в межах великих спільнот, зокрема держав, необхідним є делегування населенням повноважень окремим особам, і таким чином, впровадження принципу політичного представництва. Найкраще цей метод описує ідея представницької демократії. Реалізуються її принципи через інститут виборів та парламентаризму, функціонування яких може бути оцінено насамперед за критеріями прозорості формування виборних органів та пропорційності представництва суб'єктів делегування повноважень, оскільки політичні вибори як засіб волевиявлення громадян та інструмент формування органів представницької влади, насамперед повинні виконувати репрезентативну функцію. (Варто зважати, що жодна виборча система, у тому числі пропорційна,³ і мажоритарна, як відносної, так і абсолютної більшості, і навіть проведення консенсуального голосування, не сприяють представництву інтересів всіх виборців.)

Саме питанню репрезентації інтересів виборців політичними силами, які формують виборний орган, і приділимо увагу у даній публікації, використовуючи метод обчислення індексів диспропорційності представництва як формальний критерій демократичності функціонування політичної системи.

Отже, важливою у контексті гарантування демократичності урядування є роль політичних інститутів, серед яких політичні партії як репрезентанти інтересів громадян посідають важливе місце. На ефективність представництва таких інтересів політичними партіями (як організаціями представництва інтересів електорату, які виступають в ролі учасників виборчого процесу), як відомо, насамперед впливає тип виборчої системи, наявність та рівень прохідного бар'єру для партій (або блоків), якщо йдеться про вибори за пропорційною системою, наявність законодавчо закріпленого порогу явки на вибори, а також спосіб визначення виборчої квоти, за якою відбувається розподіл мандатів на підставі отриманих політичною партією голосів виборців, та кількість політичних партій, які беруть участь у виборах. Важливим інституційним аспектом є закріплення права виборців голосувати «проти всіх».

Порівняємо вибори до парламенту 2002 р., 2006 р., 2007 р. та 2012 р., які відбувалися за різними виборчими системами: у 2002 та 2012 рр. за змішаною, у 2006 та 2007 рр. за пропорційною. При цьому виборчий бар'єр

¹ Шумпетер Й. А. Капіталізм, соціалізм і демократія / Й. А. Шумпетер / Пер. з англ. В. Ружицького та П. Таращука. – Київ 1995. – С. 334.

² Christiano T. Democracy // The Stanford Encyclopedia of Philosophy / Edward N. Zalta (ed.). – Fall 2008 Edition. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/democracy/> – Назва з екрану.

³ Про нездатність пропорційної системи гарантувати пропорційне представництво у парламенті див.: Balinski M. L., Young H.P. Fair representation. - New Haven and London: Yale University Press, 1982. – 191 p.

для партій (блоків) у 2002 р. становив 4%, у 2006 р. 3% (4%), у 2007 р. 3% (4%), у 2012 р. 5%. Особливістю є те, що, у Законі «Про вибори народних депутатів України» від 2011 р. скасовано наявне раніше право виборців голосувати «проти всіх» (як і встановлений поріг явки), що вплинуло на рівень електоральної участі та викривлення картини електоральних вподобань.

Отже, визначимо показники диспропорційності представництва для IV – VII скликань Верховної ради України.

Таблиця 1. Результати виборів до ВР України по загальнодержавному багатомандатному виборчому округу, 2002 р.⁴

Назва політичної партії (блоку)	% голосів «за»	частка голосів «за»	% (кількість) мандатів	частка місць у парламенті
Виборчий блок політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»	23,57	0,24	31,11 (70)	0,31
Комуністична партія України	19,98	0,20	26,22 (59)	0,26
Виборчий блок політичних партій «За Єдину Україну!»	11,77	0,12	15,56 (35)	0,16
Виборчий блок політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко»	7,26	0,07	9,78 (22)	0,10
Соціалістична партія України	6,87	0,07	8,89 (20)	0,09
Соціал-демократична партія України (об'єднана)	6,27	0,06	8,44 (19)	0,08

Врахуємо, що кількість партій, які брали участь у виборах у багатомандатному окрузі, становила 33 (загалом вони отримали 93,84%), партії, які стали парламентськими, отримали 75,72 % голосів виборців, непередставлені у парламенті партії отримали 18,12%. «Проти всіх» віддали голоси 2,45% виборців (явка становила 69,39%, 3,71% бюлетенів визнано недійсними).

⁴ При створенні таблиці використано дані Центральної виборчої комісії України. Інформацію взято з сайту ЦВК (Підсумки голосування по партіях (виборчих блоках партій). 31.03.2002. Чергові вибори // Сайт ЦВК України. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/WEBPROCOV.html> - Назва з екрану).

Таблиця 2. Результати виборів до ВР України, 2006 р.⁵

Назва політичної партії (блоку)	% голосів «за»	частка голосів «за»	% (кількість) мандатів	частка місць у парламенті
Партія регіонів	32,14	0,32	41,33 (186)	0,41
«Блок Юлії Тимошенко»	22,29	0,22	28,67 (129)	0,29
Блок «НАША УКРАЇНА»	13,95	0,14	18,00 (81)	0,18
Соціалістична партія України	5,69	0,06	7,33 (33)	0,07
Комуністична партія України	3,66	0,04	4,67 (21)	0,05

Кількість партій, які брали участь у виборах, 45 (загалом вони отримали 98,23% голосів виборців), партії, які стали парламентськими, отримали 77,73% голосів, непередставлені у парламенті партії отримали 20,50 % голосів. Відсоток виборців, які голосували «проти всіх» 1,77.

Таблиця 3. Результати виборів до ВР України, 2007 р.⁶

Назва політичної партії (блоку)	% голосів «за»	частка голосів «за»	% (кількість) мандатів	частка місць у парламенті
Партія регіонів	34,37	0,34	38,89 (175)	0,39
«Блок Юлії Тимошенко»	30,71	0,31	34,67 (156)	0,35
Блок «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМОБОРОНА»	14,15	0,14	16,00 (72)	0,16
Комуністична партія України	5,39	0,05	6,00 (27)	0,06
«Блок Литвина»	3,96	0,04	4,44 (20)	0,04

Загальна кількість партій, які взяли участь у виборах 20. Їх підтримали 97,27% виборців (2,73% не підтримали кандидатів від партій). Відповідно, за партії, які отримали місця у парламенті, проголосували 88,58% виборців, і 8,69% – за партії, непередставлені у парламенті.

⁵ При створенні таблиці використано дані Центральної виборчої комісії України. Інформацію взято з сайту ЦВК (Відомості про підрахунок голосів виборців в межах України. Вибори народних депутатів України 26 березня 2006 року. // Сайт ЦВК України. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/w6p001.html> – Назва з екрану).

⁶ При створенні таблиці використано дані Центральної виборчої комісії України. Інформацію взято з сайту ЦВК (Відомості про підрахунок голосів виборців в межах України. Позачергові вибори народних депутатів України 30 вересня 2007 року // Сайт ЦВК України. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001.html> – Назва з екрану).

Таблиця 4. Результати виборів до ВР України по загальнодержавному багатомандатному виборчому округу, 2012 р.⁷

Назва політичної партії	% голосів «за»	частка голосів «за»	% (кількість) мандатів	частка місць у парламенті
Партія регіонів	30,00	0,30	32,00 (72)	0,32
Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	25,54	0,26	27,56 (62)	0,28
Політична партія «Український Демократичний Альянс за Реформи Віталія Кличка»	13,96	0,14	15,11 (34)	0,15
Комуністична партія України	13,18	0,13	14,22 (32)	0,14
Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Свобода»	10,44	0,10	11,11 (25)	0,11

Загальна кількість політичних партій, які підтримали 99,92% населення, 21; парламентські партії підтримує 93,12% електорату, ті, які не пройшли до парламенту за партійними списками — 6,8% (недійсних бюлетенів 0,08% від зальної кількості).

Найпростіший варіант визначення пропорційності представництва політичної партії (або блоку) є порівняння показників v_i та s_i , де v_i позначає частку голосів, отриманих політичною партією (або блоком) i на виборах, а s_i позначає частку мандатів, отриманих партією (або блоком) i у представницькому органі, за результатами виборів. Таким чином, якщо V — загальна кількість голосів виборців, V_i — кількість голосів виборців, отриманих політичною партією, S — загальна кількість місць у представницькому органі, S_i — кількість місць, отриманих політичною партією, то показник v_i (частка голосів виборців) = $\frac{V_i}{V}$, а s_i (частка отриманих місць) = $\frac{S_i}{S}$.

⁷ При створенні таблиці використано дані Центральної виборчої комісії України. Інформацію взято з сайту ЦВК (Відомості про підрахунок голосів виборців по загальнодержавному багатомандатному виборчому округу. Вибори народних депутатів України 28 жовтня 2012 року. // Сайт ЦВК України. — Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/vnd2012/wp300pt001f01=900.html> — Назва з екрану).

Відповідно, якщо $\frac{S_i}{V_i} < \frac{S}{V}$, то партія i недостатньо представлена,

і навпаки, якщо $\frac{S_i}{V_i} > \frac{S}{V}$, то партія i має надмірне представництво.

Для політичних партій, з представників яких сформовано парламент України у 2002, 2006, 2007 та 2012 рр., такі показники становлять⁸:

$$\frac{S}{V} (2002) = 1,32,$$

$$\frac{S_{HY}}{V_{HY}} (2002) = 1,32,$$

$$\frac{S_{КПУ}}{V_{КПУ}} (2002) = 1,31,$$

$$\frac{S_{заЄДУ}}{V_{заЄДУ}} (2002) = 1,32,$$

$$\frac{S_{БЮТ}}{V_{БЮТ}} (2002) = 1,35,$$

$$\frac{S_{СПУ}}{V_{СПУ}} (2002) = 1,29,$$

$$\frac{S_{СДПУ(о)}}{V_{СДПУ(о)}} (2002) = 1,35.$$

Відповідно, якщо врахувати частину парламенту, сформовану за пропорційною виборчою системою, Виборчий блок політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна» та Виборчий блок політичних партій «За Єдину Україну!» є пропорційно представленими, Комуністична партія України та Соціалістична партія України недостатньо представленими, а Виборчий блок політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко» та Соціал-демократична партія України (об'єднана) мають надмірне представництво.

$$\frac{S}{V} (2006) = 1,29,$$

$$\frac{S_{ПР}}{V_{ПР}} (2006) = 1,29,$$

$$\frac{S_{БЮТ}}{V_{БЮТ}} (2006) = 1,29,$$

$$\frac{S_{HY}}{V_{HY}} (2006) = 1,29,$$

⁸ Обчислення у відсотках.

$$\frac{S_{СПУ}}{V_{СПУ}} (2006) = 1,29,$$

$$\frac{S_{КПУ}}{V_{КПУ}} (2006) = 1,29.$$

Як і у попередньому розгляді, розподіл є справедливим, що суттєво залежить від способу визначення виборчої квоти.

Відносно високі показники $\frac{S}{V}$ у 2002 р. та 2006 р. зумовлено непередставленістю у парламенті партій, які отримали 18,12% та 20,50% голосів виборців, відповідно.

$$\frac{S}{V} (2007) = 1,13,$$

$$\frac{S_{ПР}}{V_{ПР}} (2007) = 1,13,$$

$$\frac{S_{БЮТ}}{V_{БЮТ}} (2007) = 1,13,$$

$$\frac{S_{НУНС}}{V_{НУНС}} (2007) = 1,13,$$

$$\frac{S_{КПУ}}{V_{КПУ}} (2007) = 1,11,$$

$$\frac{S_{БЛ}}{V_{БЛ}} (2007) = 1,12.$$

Якщо порівнювати показники 2007 р., недопредставленими були Комуністична партія України та «Блок Литвина».

$$\frac{S}{V} (2012) = 1,07,$$

$$\frac{S_{ПР}}{V_{ПР}} (2012) = 1,07,$$

$$\frac{S_{ВОб}}{V_{ВОб}} (2012) = 1,08,$$

$$\frac{S_{У}}{V_{У}} (2012) = 1,11,$$

$$\frac{S_{КПУ}}{V_{КПУ}} (2012) = 1,08,$$

$$\frac{S_{Вос}}{V_{Вос}} (2012) = 1,06.$$

Таким чином, пропорційно представленою у парламенті сьомого скликання є Партія регіонів, надмірне представництво отримали Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», Політична партія «Український Демократичний Альянс за Реформи Віталія Кличка», Комуністична партія України, і недостатньо представленою є Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Свобода».

Суттєве зниження загальних показників $\frac{S}{V}$ у 2007 р. та 2012 р. зумовлено зниженням відсотку виборців, не представлених партіями у парламенті, до 8,69% та 6,80% відповідно.

Отримані за наведеними підрахунками дані є умовними, оскільки основним чинником пропорційності представництва партій у цій ситуації є спосіб визначення виборчої квоти, тобто, відхилення, визначені з використанням цього методу, будуть несуттєвими.

В цілому, диспропорційне представництво спричиняє наявність прохідного бар'єру за пропорційної системи і наявність одномандатних округів за мажоритарної виборчої системи (при зменшенні пропорційності за системи відносної більшості), які зумовлюють перерозподіл голосів, незалежно від способу визначення виборчої квоти. Непредставленими у виборчому органі є ті політичні партії, які за пропорційної системи не подолали прохідний бар'єр (та представники яких не отримали мандатів за результатами виборів у одномандатних округах за наявності змішаної виборчої системи).

Можливими є декілька способів визначення показника представництва інтересів.

Оцінку співвідношення місць, які отримали партії у представницькому органі, з кількістю голосів, відданих за ці партії, має на меті обчислення індексу диспропорційності представництва інтересів з використанням методу найменших квадратів М.Галагера. Цей метод наведемо на початку, оскільки дані, отримані з його застосуванням, на нашу думку, є доволі репрезентативними.

Формула обчислення індексу Галагера

$$Lsq = \sqrt{\frac{1}{2} \sum_{i=1}^n (s_i - v_i)^2},$$

де v_i є часткою (або відсотком⁹) голосів, отриманих партією i , а s_i є часткою (або відсотком) мандатів у представницькому органі, отриманих цією партією.

Для партій, які пройшли до ВР України у 2002 р. за пропорційною системою, обчислення індексу Галагера за формулою представимо, як:

$$Lsq = 0,08.$$

Або, використовуючи дані для обчислення у відсотках, отримуємо результат 7,91.

У ситуації використання даних у відсотковому вимірі, індекс Галагера має значення від 0 до 100, що ілюструє ситуації від максимально пропорційного представництва до наявності мандатів за умови неотримання жодного голосу виборця, відповідно. При цьому, «пропорційною» системою з низь-

⁹ При побудові індексу та відповідних обчисленнях іноді використовують показники у відсотках, що впливає на результати та передбачає відмінний спосіб інтерпретації.

ким рівнем диспропорційності вважається система за наявності показника від 0 до 1. Про «непропорційну» систему з низьким рівнем диспропорційності йдеться за наявності значення індексу від 1 до 6; про «непропорційну» з середнім рівнем — від 7 до 13; про «непропорційну» з високим рівнем — понад 13.

Індекс диспропорційності Галагера (у 2002 р.) становить 0,08 (або 7,91). Його значення свідчить про середній рівень диспропорційності представництва політичних партій та інтересів виборців у парламенті. Цей результат пов'язано насамперед з високим прохідним бар'єром. Нагадаємо, що з 33 партій-суб'єктів виборчого процесу, 27 непередставлених у ВР партій набрали 18,12 %, що свідчить про доцільність зниження прохідного бар'єру у такій ситуації. Дані про рівень явки на вибори та про кількість голосів виборців, які не підтримали жодну політичну партію, при обчисленні індексу не враховано.

Ілюстрація процесу визначення показника є корисною, оскільки з наведених обчислень ми бачимо, що наявна виборча система та умови проведення виборів є вигідними насамперед тим партіям, які отримали відносно більшість голосів; тобто, різниця показників v_i та s_i для кожної наступної партії (блоку) є меншою. Ми повернемося до ілюстрації цього твердження при обчисленні індексу Лейпхарта, який і показує диспропорційність представництва найбільших політичних партій. Проте варто зважати на ілюстрацію в цей спосіб лише номінальних показників, оскільки реальні відхилення залежать від співвідношення цієї різниці з загальною кількістю або часткою отриманих політичною партією мандатів.

Для виборів у парламент 2006 р., обчислення за методом найменших квадратів показує, що індекс Галагера становить 0,09 (або 8,52, якщо проводити обчислення у відсотках). Його значення свідчить про середній рівень диспропорційності представництва інтересів виборців у парламенті. Загальна кількість партій-суб'єктів виборчого процесу збільшила кількість виборців, інтереси яких не представлено у парламенті, проте несуттєве підвищення індексу диспропорційності (незважаючи на суттєву різницю у загальній кількості партій та зменшення кількості парламентських партій), порівняно з минулими виборами, може пояснюватись невеликою різницею у кількості голосів, отриманих партіями, які не подолали виборчий бар'єр (18,12 % та 20,50 % у 2002 та 2006 рр., відповідно).

За даними 2007 р. значення індексу Галагера становить 0,05 (або 4,54, якщо використовувати відсоткові показники) і свідчить про суттєве зниження рівня диспропорційності представництва, порівняно з попередніми виборами. Скорочення показника підтримки політичних партій, які не потрапили до парламенту (8,69 %), порівняно з попередніми виборами, відбулося насамперед внаслідок суттєвого зменшення загального числа політичних партій. І, як бачимо, значення індексу диспропорційності 0,05 є меншим, порівняно з індексами 2002 та 2006 рр. Його значення, на відміну від показників виборів 2002 та 2006 рр. свідчить про середній рівень диспропорційності представництва інтересів виборців у парламенті. Тобто, зміну на користь збільшення пропорційності представництва варто пояснювати у цій ситуації насамперед, зменшенням кількості партій-суб'єктів виборчого процесу

Проведені, згідно з визначеною у законі про вибори 2011 року змішаною системою, парламентські вибори 2012 р. призвели до наступних змін, ілюстрованих обчисленим за формулою найменших квадратів індексом.

У 2012 р. $Lsq = 0,02$ (або 2,32, якщо проводити обчислення у відсотках).

Індекс Галагера, обчислений для результатів виборів 2012 р., проведених по загальнодержавному багатомандатному округу, свідчить про низький рівень диспропорційності представництва

Певною мірою помітним у всіх виборах є вплив кількості партій на значення індексу диспропорційності, яке проте зростає не прямо пропорційно зростанню кількості партій, які беруть участь у виборах, а у залежності від підтримки електоратом тих партій, які не отримують мандати. Бачимо підтвердження того, що не лише саме збільшення виборчого бар'єру збільшує диспропорційність партійного представництва у парламенті; важливо, яка кількість голосів отримана партіями, що не пройшли до парламенту. А бар'єр як чинник формування такої кількості, як правило, і впливає на долю «неврахованих» голосів.

Найпростішим індексом, який показує невідповідність партійного представництва результатам виборів, і значення якого залежить від кількості політичних партій, є індекс Ре. Він є середнім арифметичним абсолютних відхилень і обчислюється за формулою

$$I_{Rae} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n |s_i - v_i|,$$

де v_i є часткою голосів, отриманих партією i , а s_i є часткою мандатів у представницькому органі, отриманих цією партією.

Цей індекс, значення якого збільшується зі зменшенням пропорційності представництва, і зменшується зі зменшенням кількості партій-суб'єктів виборчого процесу, які не отримали мандатів у виборчому органі; залежить від загальної кількості партій.

Як приклад, нами обчислено його значення для виборів 2002 р. (загальна кількість партій 33, отримали мандати 6 партій), коли він становив

$$\frac{0,24}{6} = 0,04, \text{ 2006 р. (загальна кількість партій 45, отримали мандати 5}$$

$$\text{партій)} - \frac{0,22}{5} = 0,04, \text{ 2007 р. (загальна кількість партій 20, отримали манда-}$$

$$\text{ти 5 партій)} - \frac{0,12}{5} = 0,02 \text{ та 2012 р. (загальна кількість партій 21, отримали}$$

$$\text{мандати 5 партій)} - \frac{0,07}{5} = 0,01.$$

Оскільки кількість політичних партій, при обчисленні цього індексу, має вплив на його значення, рівень пропорційного представництва корисно аналізувати з врахуванням ефективної кількості електоральних та парламентських партій, коли дільником є не загальна кількість партій, а їх ефективна кількість U такому контексті для визначення диспропорційності можливим є використання індексу Грофмана, обчислюваного за формулою

$$I_G = \frac{1}{E} \sum_{i=1}^n |s_i - v_i|,$$

де E — ефективна кількість політичних партій. При цьому, за умов високого рівня партійної фрагментації, показник (ефективна кількість політичних партій) буде високим, і нижчим — при зменшенні фрагментованості партійної системи. Тобто, диспропорційність представництва також можемо визначити на підставі різниці між (відповідними) показниками ефективної кількості електоральних та парламентських партій. Показник ефективної кількості політичних партій запропоновано Р. Таагаперой та М. Лааксо та обчислюється за формулою

$$E = \frac{1}{\sum_{i=1}^n p_i^2},$$

де p_i є кількістю мандатів, які отримала партія i у представницькому органі, або часткою голосів, отриманих партією на виборах.

Показники ефективної кількості парламентських та електоральних політичних партій для України:

$$E_{\text{парл.}} (2002) = 4,68; E_{\text{елект.}} (2002) = 7,97;$$

$$E_{\text{парл.}} (2006) = 3,27; E_{\text{елект.}} (2006) = 5,64;$$

$$E_{\text{парл.}} (2007) = 3,27; E_{\text{елект.}} (2007) = 4,25;$$

$$E_{\text{парл.}} (2012) = 4,27; E_{\text{елект.}} (2012) = 4,90.$$

Різниця між показниками $E_{\text{елект.}}$ та $E_{\text{парл.}}$ становить у 2002 р. 3,29, у 2006 р. 2,37, у 2007 р. 0,98, у 2012 р. 0,63.

Таким чином, свідченням вищого рівня фрагментованості партійної системи в Україні, за результатами парламентських виборів 2002–2012 рр., є значення показника у 2002 р., і нижчого у 2006 р., у 2007 р. і у 2012 р.

Отже, з використанням ефективної кількості партій як дільника, при обчисленні індексу Грофмана, отримуємо результати:

$$I_G (2002) = 0,03,$$

$$I_G (2006) = 0,04,$$

$$I_G (2007) = 0,03,$$

$$I_G (2012) = 0,01,$$

що підтверджуємо обчисленням для українських політичних партій (двох найбільших парламентських партій) запропонованого А. Лейпхартом індексу диспропорційності за формулою

$$I_L = \frac{|s_1 - v_1| + |s_2 - v_2|}{2},$$

коли отримаємо

$$I_L (2002) = 0,07,$$

$$I_L (2006) = 0,08,$$

$$I_L (2007) = 0,05,$$

$$I_L (2012) = 0,02.$$

Про більшу диспропорційність представництва, як і за значенням індексу Галагера, також свідчить значення індексу Лейпхарта за 2006 р., а про найменшу з порівнюваних — показник 2012 р.

Запропонуємо зведену таблицю індексів, обчислених нами для визначення рівня диспропорційності представництва інтересів у парламенті України за результатами виборів 2002–2012 рр. (у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі).

Таблиця 5. Індеси диспропорційності представництва інтересів у ВР України

	2002	2006	2007	2012
Індекс Галагера	0,08	0,09	0,05	0,02
Індекс Ре	0,04	0,04	0,02	0,01
Індекс Грофмана	0,03	0,04	0,03	0,01
Індекс Лейпхарта	0,07	0,08	0,05	0,02

Якщо індекси Галагера, Ре та Лейпхарта ілюструють схожі тенденції, то індекс Грофмана, значення якого меншою мірою залежить від кількості партій-учасників виборчого процесу, свідчить про інше співвідношення показників диспропорційності за 2002 та 2007 р., проте найбільший показник диспропорційності представництва у 2006 р. підтверджено всіма обчисленими нами індексами.

Отримані кількісні дані підтверджують тезу про вигідність відповідного розподілу мандатів для великих політичних партій, а також ілюструють значення виборчого бар'єру та кількості партій-суб'єктів виборчого процесу, для пропорційності представництва інтересів електорату у парламенті. Проте на процес прийняття рішень, які повинні відображати прагнення виборців, які делегують повноваження парламенту, впливають численні чинники. І їх наявність не дозволяє прогнозувати перебіг політичних процесів та перспективи ухвалення конкретних рішень лише на підставі кількісних даних про рівень репрезентативності. І оцінка демократичності політичного режиму в цілому, навіть якщо спиратися на концепцію електоральної демократії, потребує врахування сукупності ознак.

Зокрема зіставимо отримані дані з даними оцінки демократичності виборчого процесу, пропонованими організацією «Freedom House», у проєкті «Країни перехідного періоду». У 2002 році Україна отримала 4,50 бали, у 2006 році — 3,25, у 2007 — 3,00 бали, у 2012 році — 3,75 балів з 7 (де рівень демократичності позначено від 1 до 7)¹⁰. Якщо зіставити дані з індексами представництва інтересів (як критерію демократичності), то можемо помітити, що найвищий показник демократичності виборів (3,00 бали у 2007 році) супроводжується зменшенням показника диспропорційності представництва інтересів, порівняно з попереднім роком, проте і у 2006 р., і у 2012 р. його зміни є обернено пропорційними змінам всіх індексів диспропорційності.

Таким чином, можемо стверджувати про потребу врахування політичного контексту та сукупності індексів інституційного розвитку, для визначення демократичності політичного режиму, навіть у межах концепції електоральної демократії.

¹⁰ Дані наведено за: Nations in Transit. Ukraine. / Freedom House. — Режим доступу: <http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit/2012/ukraine> — Назва з екрану.

Тобто, математично вимірювана репрезентативність є важливою, але не достатньою умовою демократичності режиму. Формальність такого критерію підтверджує важливість для оцінки демократичності урядування, впливу на реалізацію принципу народного представництва не лише типу виборчої системи, але і розстановки політичних сил, ідеологічного спектру політичних партій, схильності парламентських фракцій до об'єднання та, що є важливим, способів здійснення відповідними органами своїх повноважень, включаючи використання ними ресурсів; а також сприйняття населенням принципів парламентаризму.

Варто додати, що аналіз інституційних засад функціонування політичної системи, для свого застосування у дослідженні політичного режиму в цілому, потребує доповнення кількісних показників, отриманих в результаті обчислення побудованих з метою оцінки політичних інститутів, індексів, врахуванням зумовленості політичних явищ та процесів, поведінковими, соціокультурними особливостями діяльності політичних та неполітичних суб'єктів. Отже, інтерпретацію даних, отриманих у процесі індексування, потрібно здійснювати з врахуванням суспільно-політичного контексту, у якому існують відповідні явища та відбуваються досліджувані політичні процеси.

Margaryta Chabanna. Definition of Disproportionate Representation of Ukrainian Parliamentary Parties in the Context of Indexing of Institutional Foundations of Democracy

The article examines the indices of disproportionate party representation in elected governmental bodies and emphasizes the importance of taking into account the level of representation of the electorate by political parties, as well as the role of representative institutions in the implementation of democratic governance. The author calculates and compares the indices of disproportionate electorate representation in the Ukrainian parliament (2002–2012) and outlines the factors that influence the relevant indicators.